

Timo Muhonen

Vuorenpaikkoja ja vaaranpaikkoja – kaksi kivirauniota Pohjanmaalta

Bergstroll och farans platser – två österbottniska stenrösen

Två stenrösen, två berättelser, en gemensam underliggande faktor. Texten undersöker två stenrösen som omges av folkliga berättelser om bergstroll och yttre övernaturliga hot mot den kristna befolkningen. Det ena röset finns i Kalajoki, på okänd plats, och det andra på berget Simpsiö i Lappo. Vid första anblicken verkar dessa stenhögar vara kuriositeter, men vid en närmare granskning ger de stöd åt en viktig generell etnografisk analogi: att många stenrösen i själva verket är gränser – även sådana som inte förefaller vara det i första hand.

Ensimmäinen raunio: Kalajoen vuorenpaikat ja vaarojen polut

”Vuoripaikosta puhuttiin. Mettänkätöksessä on paikkoja, jotka ihmisiä luolhansa yrittää. Koivulaspäin on sellaista tapahtunu. On joku päässy karkaamaan peikolta. Peikko on ihmisen kaltaanen. Kovasti sitä peljättiin.”
(SKS KRA Lapua. Väinö Tuomaala 1087. 1945. < Amalia Lassila, emäntä, s. 1864.)

Näin ytimekkäästi kerrottiin kansanperinteen kerääjä Väinö Tuomaalalle Lapualla vuonna 1945 vuorten pelottavista olennoista, joiden vielä varsin myöhään ajateltiin asustavan suurten kallioiden sisällä ja kaukana sydänmailla ja siellä väijyvän viattomia ohikulkijoita (Sarmela 1994: 170). Me voimme hymistellä vuorenpaikoille, mutta ne kuuluvat osaltaan siihen perinteisen kansanuskon mukaiseen yliluonnollisten olentojen kirjajaan kaartiin, jolla oli pesänsä ihmisten mielissä vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussakin. Tällaisia olentoja olivat peikonpannahisten ohella esimerkiksi tutut ja vieraat vainajat, vastasyntyneet surmatut lapset ja luonnonpaik-

kojen ”kovat haltijat”, jotka asuttivat kirkkotarhoja, vesiä ja salomaita halki Suomen. Ne aiheuttivat kauhua etenkin niissä vähäverisissä, jotka joutuivat niiden asunnoilla kulkemaan.

Vaikka peikkojen mainitaan edellä olevan ihmisen kaltaisia, ne olivat silti ihmisyhteisön ulkopuolisia ja usein kauhistuttavia otuksia. Peikkojen olinpaikka kuvataan *mettänkätöksiksi* eli suomalais-karjalaisessa kansanuskossa yleisesti tunnetuksi *metsänpeitoksi*. Kyseessä oli erityinen, yleensä ihmisen käymättömissä oleva tila, joka sijaitsi samoin talojen ja kylien ulkopuolella, korpimaiden ja kivikoiden kätöksissä (metsänpeitosta ks. esim. Holmberg 1923; SKMT IV₂ 1933: 707–785; IV₃ 1934: 1993–2012; Rantasalo 1955: 152–162; Tarkka 1994: 82–84; 2005: 292–295; Stark-Arola 2002: 195–196; Stark 2006: 357–380; Kaarlenkaski 2014: 290–291). Näissä maisemissa vaeltanut ei väistämättä joutunut metsänpeittoon, vaan mikäli niin pääsi käymään, oli syypäänä usein jokin vihamielinen yliluonnollinen olento. Tällöin kulkija katosi muun maailman silmistä eräänlaiseen rinnakkaisulot-

tuvuuteen, jäi ikään kuin metsän vangiksi pystymättä löytämään takaisin kotiin. Usein vain erityiset tietoniekat osasivat päästää metsän nielaiseman onnettoman takaisin yli korven ja kotipiirin rajan, jonka tuolla puolen oli metsänhaltijan ja muiden potentiaalisesti pahantahtoisten olentojen valtakunta. Ei siis ihme, että peikkoja pelättiin – ne saattoivat viedä ihmispolon pahimmillaan ikuisiksi ajoiksi pois tästä maailmasta.

Tuomaalan informantti Amalia Lassila puhui aikanaan yleisestä uskomusperinteestä, jota voidaan jäljittää kirjallisten tietojen perusteella ainakin kaksisataa vuotta ajassa taaksepäin. Tällöin pääsemme vuoteen 1754, jolloin Lapuan myöhempi kirkkoherra Christiern Salmenius (1734–1791) kertoi Kalajoen pitäjän kuvauksessaan vuorenpaikoista seuraavasti:

”På et tämmeligen högt bärg, är en stor gråtta med en stor flat sten utan före, hwaruti, efter gemena mans sägen, et bärgstråll skall hafwa sit tilhåld, hwilket ibland, fast mycket sällan, wisar sig, och föregifwes hafwa sina gångar och stegar, som skola wara tämmeligen nötta. Åtskilliga enfalliga bönder, som ägt sina snarwägar på samma tract, hafwa på detta bergstrållets förmenta stigar uprest en sten rössia, och deruppå sat et kors, då de sedan inbillat sig, at trållet blifwit derigenom twungit, at öfwer gifwa denna stig, och et stycke på bäge sidor af detta upresta kors giöra sig en ny wäg. (...) Annors hafwa inbyggarena oendeliga berettelser om tråll, som förmå skada och afhända enom lif och egendom.” (Salmenius 1754: 54.)

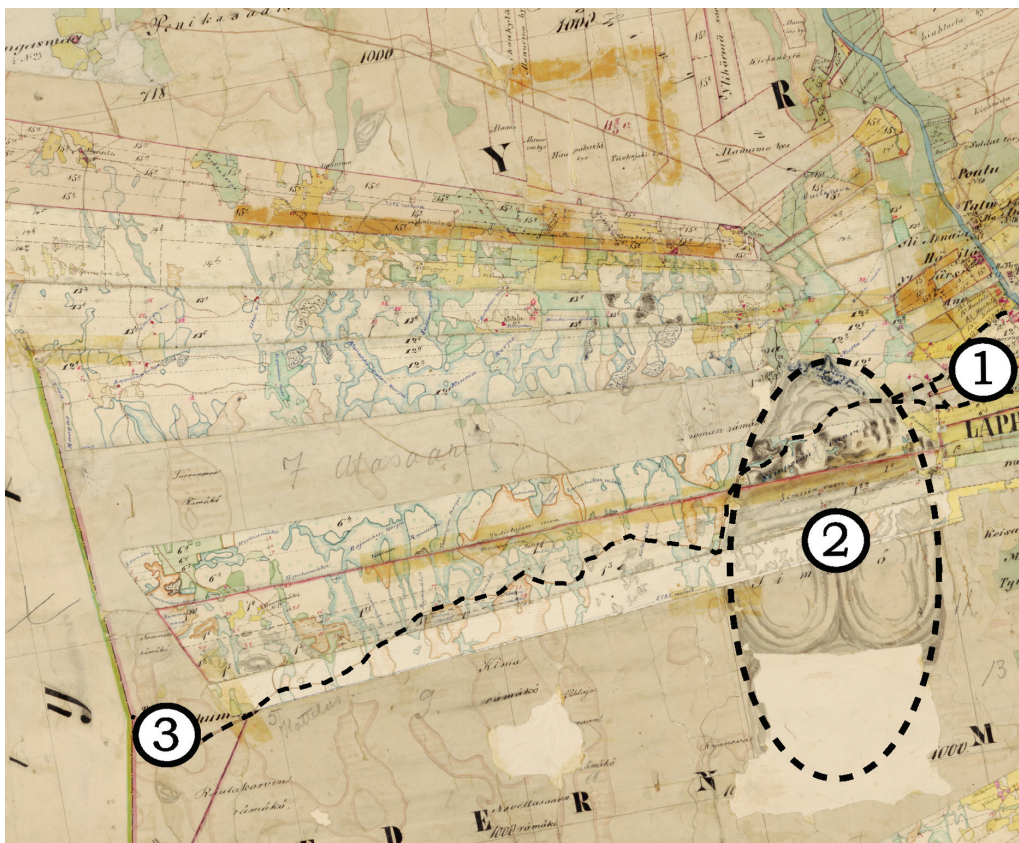
Nämä ”useat yksinkertaiset talonpojat” turvautuivat ristiin taistelussaan pelottavan vuorenpikon kulkemisen rajoittamiseksi. Erityisen kiinnostavaa arkeologiselta kannalta on se, että ristin alle kasattiin kiviraunio, ehkä (puu)ristin tueksi, ehkä (myös) jostain muusta syystä. Voi olla, että ristin lahottua jäljelle jäi vain kasa kiviä tulevan ajan metsästäjiä, marjastajia ja muita korven kulkijoita – muinaistutkijoitakin – ihmetyttämään. Luultavasti tällaisia funktioltaan ”epämääräisiä” rökkiöitä on kotimaassamme paljon enemmän, mutta nämä ovat pudonneet Suomen arkeologiassa va-

kiintuneeseen ”kaatoluokkaan”, jonne löydötöminä tai vähälöytöisinä jäivät vääjäämättä ja syystä jatkossakin. Myös toinen sinänsä valitettava kohtalo on mahdollinen. Joku voisi nimittäin sanoa monien tutkijoiden kokevan uskomukset edelleen pelottaviksi vuorenpaikoiksi ja kallistuvan siksi oletusarvoisesti, kategorisesti ja yksifunktionaisesti ”käytännöllisen” kannalle mahdollisia eri tulkintavaihtoehtoja miettiessään (tässä tapauksessa voisimme kutsua tätä vaikkapa kaskirauniokompleksiksi). Tämä on osin tiedon, osin uskon puutetta.

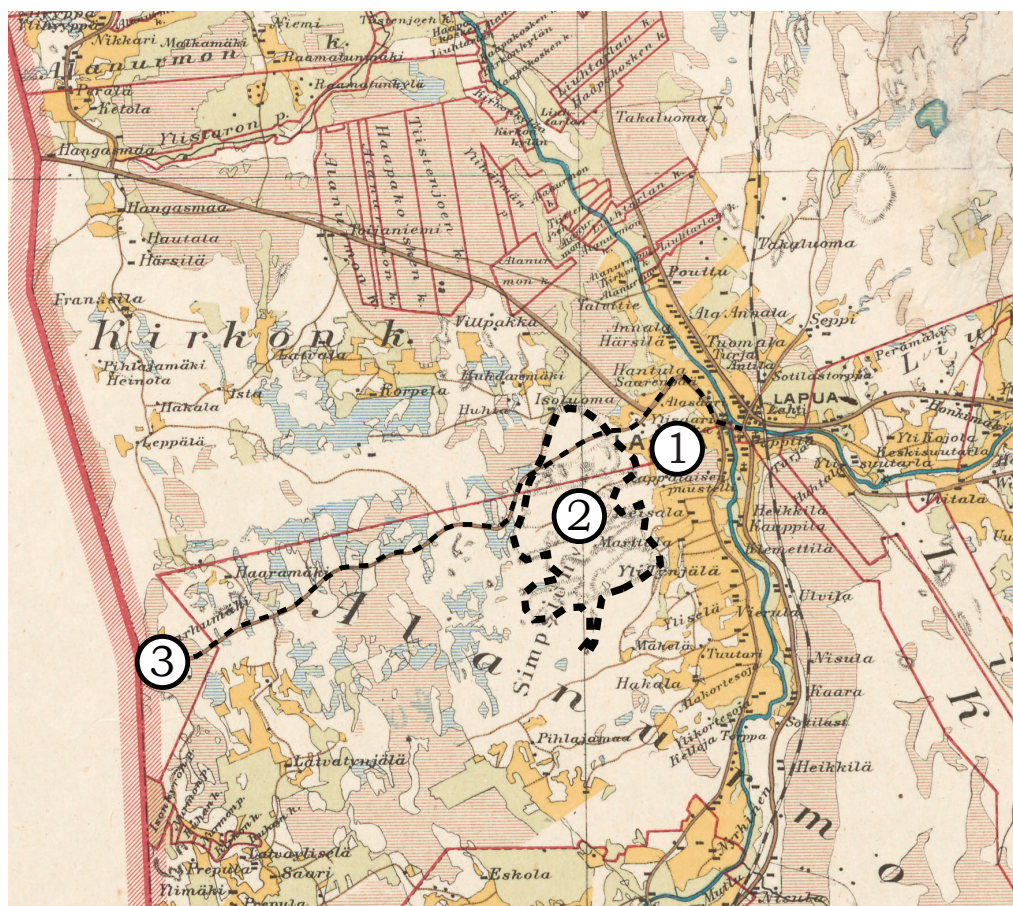
Kalajoen ristirauniolle ei Salmeniuksen kertomuksen mukaan olisi tuotu kiviä ohikulkumatkalla, jolloin kyse ei olisi ollut maailmanlaajuisesta akkumulatiivisten kiviröykkiöiden perinteestä (Muhonen 2015a). Päinvastaiseen ajatukseen voisi päätyä siitä syystä, että Suomessakin on tunnettu tapa lisätä kiviä pelottaville paikoille – kuten seuraavaksi kiintopisteeksemme valittu rökkiökin osaltaan kertoo. Mutta koska Salmenius pysyi tässä suhteessa valitettavan hiljaa, jää asia lopulta täysin arvailujen varaan.

Jälkimmäinen raunio: kun raha rökkiöön kilahtaa, niin kulkija ohitse vilahtaa

Siirtyessämme Kalajoelta etelämmäksi pohjalaisia lakeuksia pitkin aina Lapualle asti, pääsemme takaisin Amalia Lassilan kotiseudulle eli samaan pitäjään, jonne Salmenius myöhemmin tavallaan sopivasti sattui siirtymään kirkkoherraksi. 1700-luvun kirjalliset lähteet tuntevat myös sieltä pelottavan paikan, Simpsiövuoren, jossa seisoi kiviraunio. Ja vuorenpaikoilla oli tälläkin kalliokumpareella asuntonsa. Toinen yhdistävä tekijä oli junttu, jota pitkin oli kulkijan taivallettava. Tässä tapauksessa kyseessä oli vanha vuoren yli johtava ratsupolku, niin kutsuttu kirkkotie, joka vei Lapualta länteen Kyrönjoelle ja aina Isonkyrön vanhalle Herran huoneelle asti. Liikenne näiden paikkakuntien välillä kulki aiemmin tätä tietä ja sanotaan, että ylimaan asukkaat aina Töysää myöten kulkivat aikoinaan sitä pitkin

Kuva 1. Osa Lapuan pitäjänkartasta (Lapua 2311 07 Ia.* -/-). Kartta perustuu vuosien 1749–1917 välin aineistoon. 1 = Lapuan kirkonkylä, 2 = Simpsiövuori, 3 = Vanhan kirkkotien varrella ollut Karhumäen torppa, josta vähän matkaa länteen päin tullaan Kyrönjoelle. Vuoren yli kulkeva vanha kirkkotie on merkitty ohuella katkoviivalla. Tämä tie on piirretty myös vuoden 1757 pitäjänkartalle.

Kuva 2. Osa Lapuan kihlakuntakartasta, piirretty vuosina 1900–1903 (Lapua Yleisk. Ia* 33:- -). 1 = Lapuan kirkonkylä, 2 = Simpsiovuori, 3 = Karhumäki. Simpsiovuoren ja Karhumäen välillä levittäytyy edelleen laajahko asumaton korpi- ja neva-alue, kuten vielä tänäkin päivänä. Karttaan ohuella katkoviivalla merkitty tie näyttää seurailevan pitkälti vanhaa kirkkojuntua.

Isonkyrön kirkolle, joka oli silloin heidän lähin pyhättönsä. Näin tekivät myös lapualaiset ennen oman kirkkonsa valmistumista (tästä kulkutiestä ks. esim. Aspelin 1871; 1904; Koskimies 1908: 4, 104–105; Luukko 1945: 525; Lehtinen 1963: 32–33, 201–202; Kejonen 2008: 85)¹.

Simpsoivuori nousee pohjalaisittain poikkeuksellisen huomattavaan korkeuteen, 132 metriin merenpinnasta ja mm. Väinö Tuomaalan mukaan 80 metriä ylemmäs ympäröivää lakeutta (Tuomaala 1950: 240; Kuva 3). Paikasta ja sen röykkiöstä on olemassa melko runsaasti sekä julkaistua että julkaisematonta lähdeaineistoa, joten niiden tarinakin voidaan kirjoittaa Kalajoen kivikasan vastaavaa monipuolisemmaksi ja pitemmäksi. Simpsonin kivirauniota voisi myös luonnehtia yhdeksi Suomen eniten puhutuimmista ja paikallisesti kuuluisimmista. Ensimmäinen kuvaus tästä röykkiöstä näyttää olevan vuodelta 1734 ja Per Niklas

Mathesiuksen (1711–1772), papin ja poliitikon, käsialaa. Hän kirjoittaa:

"På 1/4 mils afstånd från moderkyrkan ligger berget Simsiö, en af de högsta i detta landskap, hållande i höjd 1/8 mil, i längd 1/2 och i bredd 1/4 mil. På detta berg hafva fordom hvarje-handa vidskepliga offer blifvit gjorde, hvilket bevisas af de stora stenhögar, hvarest man funnit fyrkantiga silfverpenningar." (Mathesius 1843: 259.)

Kerrankin poliitikon sanaan on edes osittain luottamista, sillä Mathesiuksen jälkeinen aika tuntee runsaasti kuvauksia kyseisestä röykkiöstä – sellaisia mainitaan myöhemmin yksi, ei useita. Kynän otti Mathesiuksen jälkeen ensimmäisenä kouransa Simpsonvuoren kiviraunioasiassa Andreas Wargelin (1717–1804), Lapuan kappalainen vuodesta 1757, kolme vuotta ennen tätä virkaansa. Wargelinin mukaan:

"På högsta kullen af detta berget brede wid gamla Landswägen, är en stenrösa, offer-

Kuva 3. Simpsonvuoren alla avautuva eteläpohjalainen lakeus satoine latoineen. Kuva: Lapuan kaupunki, kuvausvuosi tuntematon.

stället kallad, som berätes wara af resande i fordna tider uplastad såsom offer. När någon resande ei offrade dit något, skal han blifwit fast tagen och illa handterad: hade han ei mera, så skulle han kasta dit en sten. [Denna stenrösia] är nu förstörd, emedan der sökes efter penningar, som de resande äfwen skolat offrat. För några åhr tillbaka, fans der ännu 2ne penningar af silfwer, til utseende såsom sexöres stycken, men af rost så för läde, at myntet ei kunde der på skiljes. I slättningen af berget på wästra sidan om förenämde stenrösia är en sten, som kallas Biskops stohlen.” (Wargelin 1754.)²

Pahoinpitelymuistot ovat tallentuneet myös myöhempiin kertomuksiin. Niidenkin mukaan väkivalta pelotti ohikulkevaa poloista härmäläistä. Kyse ei kuitenkaan ollut mistään häyjistä tai muista tähän hiipakuntaan kuuluvista riitapukareista:

”Lapualaisten suuri Simpsiö, koko maakunnan korkein kumura, oli aikoinaan hyvin karkea paikka. (...) Simpsiön näkymättömät asukkaat olivat kovia kotivuorestaan. Kuka vain uskalsi sen ylitse yrittää, pieksettiin. Mutta kun hiukan hyvitteli karkeitä vuorenäijiiä, vaikkapa heittäen kiven heidän harmaaseen röykkiöönsä, sai vaeltaa rauhassa.” (Paulaharju 1932: 25–26.)

On tavallaan osuvaa, että muinaistutkimuksemme historian suurmies J. R. Aspelinkin näki tämän kuuluisan kivröykkiön, joka oli vielä tuolloin osittain koossa, matkallaan ja toteaa, että siitä ”kehutaan joitakuita lanttia löydetyn, josta syystä rauniokin on koloihin kaivettu” (Aspelin 1871: 173); tämä kertoo tietysti myöhempien aikojen epäuskosta ja paikan asukkaiden – vuorenpeikkojen – mahdin sammumisesta. Aspelin kertoo asiasta myös monisanaisesti:

”Kun (...) tullaan polun korkeimmalle kohdalle, missä Simsiön laveat näköalat aukenevat, havaitsee kulkija polun vieressä oikealla puolen, käden viskattavista kivistä kootun, matalan, mutta noin kuutta sylvää [ruotsalaisen kyynäräjärjestelmän mukaan noin 11 metriä] leveän raunion, jota nimitetään Uhripaikaksi. Siitä on tällainen tarina. Ennen oli siinä vuoren haltioilla eli vuoripei-

koilla mahdotoin valta. Jos ei ohitse menijällä ollut mitään heille uhrata, niin ei päässyt edes eikä takaisin. Paljoa eivät peikot vaatineetkaan. Kivi, lantti taikka muu kalu, joka vaan raunioon kolisi, oli heille kylläksi ja kulkijain täytyi pakosta taipua tuohon veronmaksoon.” (Aspelin 1871: 173.)

Tätä kuvausta ei ole syytä olla uskomatta, sillä kansanperinteemme tuntee paljon muitakin vaaranpaikkoja, joissa matkamiesten oli pakko tai vähintäänkin kannatti antaa jotakin niiden pelottavalle yli-luonnolliselle olenolle ohikulkiessaan, tai sitten tehdä jokin taika päästäkseen eteenpäin. Kuten nämä muut olennot, vuorenpeikot eivät ainoastaan asuttaneet jotakin tiettyä paikkaa vaan myös hallitsivat sitä ja siten verottivat maillaan liikkuvia. Samuli Paulaharjun mainio kuvaus peikonpakanoiden asumisoikeudesta onkin osuva:

”Vuoripeukoilla ja kööpeleillä oli asumapaikkoihinsa vielä vanhemmat ja kovemmat kirjat kuin kirkon kansalla. Siksipä he pitkät ajat yhtä rintaa härmäläisten kanssa viljelivät isiensä perintöä, härmäläiset möykäten maan päiväpuolella, vuoripeukot kapsehtien pimeässä maan alla. Karkeitä ja kovia paikkoja vanhojen kummien kotosijat olivat, mustia metsiä ja rumia kalliolouhikoita, jotka helposti saivat heikon ihmisen vapajamaan.” (Paulaharju 1932: 25.)

Peikkojen asuinpaikkoina mainitaan Pohjanmaan korkeimmat mäet, eikä Simpsiövuori ole poikkeus (Sarmela 1994: 170, kartta 71). Simpsiön peikotkin, joita kuvataan vaihtoehtoisesti (paikan) haltioiksi (Aspelininkin sana *eli* saattaa tarkoittaa ajan kirjakielen mukaan *tai*), pitivät tarkasti vaarin kivisestä valtakunnastaan. Heidän mailleen tunkeutuvan, esimerkiksi kirkkoonmenijän, piti lepyttää tällaisesta loukkauksesta suivaantuvia paikanhaltijoita lahjomalla, jotta pääsi jatkamaan matkaansa: *”(...) taru kertoo, että Karhunmäen [ks. kuvat 1–2: 3] ja Ylistaron puolella asuvat käyttivät aina silloin kirkkotienään Simsiön yli kulkevaa kapeaa polkua. Se meni aivan Kullaan läheltä, sen yli kuitenkin kulkematta. Eräässä paikassa tämän polun vieressä (läh. kullasta) oli aukea paikka, jonka reunassa*

kerrottiin asustavan vuorenhaltijan eli -peikon. Tälle haltijalle piti jokaisen ohikulkijan paiskata jotakin, joko kiven tai vielä parempi rahaa haltijan lauhduttamiseksi. Ellei sitä tehnyt, sai olla varma, että matka päättyi joko onnettomuuteen tai muuhun vastoinkäymiseen. – Tämän takia on tuolle aukealle kerääntynyt paksu kerros pieniä, nyrkinkokoisia kiviä ja onpa sieltä löydetty monasti rahaakin, jonka vuoksi paikkaa onkin ruvettu nimittämään ”haltijan kivipelloksi” (SKS KRA Lapua. O. K. Hautamäki 3. 1935. – Sven Lepistö, 82 v., Lapuan Hellonmaan kylästä.)

Vuoresta kertovaan folkliseen sisältyy myös arvovaltainen kirkollinen henkilö kaukaa historiamme alkuajoilta. Aspelin kuuli tarinan, joka jättää tämän hahmon, itse piispan, nimen mainitsematta (Aspelin 1871: 173), mutta toiset kertomukset tietävät sanoa tämänkin:

”Simsiövuorella on laaja kiviraunio. Muinoin on ollut ainoa tie paikkakunnalle tämän vuoren ylitse. Tarina kertoo, että vuorella on ollut niin kova haltija, ettei yksikään päässyt vuoren yli ellei heittänyt jotakin esinettä tien viereen. Uhriksi kelpasi kyllä kivikin ja kerrotaan koko suuren raunio syntyneenkin näistä uhrikivistä. Kerrotaan, että kerran oli piispa Hemming matkustanut tästä ohi ja hän oli istunut [Piispanpenkille; kuuluisa, jo 1700-luvulla mainittu aivan penkinnäköinen kivi vuoren rinteessä vanhan kulku-uran vieressä] ja saarnannut siinä vuoren haltijalle. Piispan saarnasta lannistui haltija ja pakeni vuoren sisään ja sen jälkeen jokainen matkustaja voi kulkea tietä uhrikiveä heittämättä.” (Huhtala 1912; Tuomaala 1950: 246, valokuva Piispanpenkistä).

Kuvauksen maininta kovasta haltijasta tarkoittaa kansanuskomusta, jonka mukaan eräillä paikoilla asustava ja hallinnoiva yliluonnollinen olento oli poikkeuksellisen pahansuinen. Kaikissa paikoissa ei siis ollut ”kovaa” haltijaa. Kuvauksessa on osa totta – uskomus juuri tästä karkeasta haltijasta ja siihen liittyvä tapaperinne – ja osa tarua. Keskiaikaisen Turun piispan autuaan Hemmingin (noin 1290–1366) nouseminen kansanomaiseen pyhimys-asemaan ja avunpyyntörukousten kohteeksi selittää hänen

osallisuutensa Simsiövuoren historiassa; tämän kuuluisan hahmon ihmeteosta tiedettiin varmasti Pohjanmaallakin, joten hänen ansiokseen oli luontevaa lukea matkustavaisia terrorisoivien peikkojen karkotus. On tosin totta, että Hemming teki useita tarkastusmatkoja hiippakuntansa alueelle ja kävi vuonna 1346 aina Torniossa saakka; suurin tie sinne kulki tietysti Pohjanmaan kautta, jolloin hän on saattanut käydä Lapuallakin (Klockars 1960; Palola 2012). Hemming silti tuskin pelasti paikalliset peikkojen käsistä. Juuri korkea-arvoiselle kirkonmiehelle ja vielä tässä tapauksessa pyhimykselle kuului kansan mielestä ilman muuta tehtävä manata kammottavat epäkristilliset kummajaiset vuorelta; juuri jonkun piispan kerrotaan käyneen Kemijoella Kopsanvaaran haltijoitakin karkottamassa (Aspelin 1904: 45). On mahdollisuuksien rajoissa, että vuorella on jossakin vaiheessa kyllä käynyt hengen mies siunaamassa kansan kovasti pelkäämän peikkojen, jotka pappien mielissä tarkoittivat pahoja henkiä, asuinsijan. Aiemminhan ”jopa” sielunpaimenet uskoivat monenlaisiin yliluonnollisiin olentoihin³. Mistään piispasta tuskin oli kuitenkaan kyse. Tavalinen (Lapuan?) pappi tai muu kristillisen manauksen taitava kovasisuinen saarnamies on ehkä paikallisten mielessä vaihtunut myöhemmin pyhimykseen, koska muisteluksilla on – kuten kaikki tiedämme – tapana kasvaa ajan saatossa mahdottomiin mittasuhteisiin. Niinpä eräskin tarina kertoo, että ensin kutsuttiin Simsiölle pappi, mutta kun hänestä ei ollut pahan haltijan karkottajaksi, pyydettiin paikalle piispa (SKS KRA Lapua. O. K. Hautamäki 3. 1935. – Sven Lepistö, 82 v., Lapuan Hellonmaan kylästä). Piispasta ja manauksesta puhuttaessa on vielä hauska huomata, että erään kansantarinan mukaan Piispanpenkinkin kohdalle heitettiin aikanaan rahoja, ”jotei kiinni otetaasi silloin kun siitä ohi kuljethan”. Tarina päättyy suurellisesti toteamukseen, että ”Sitten viimeen meni Ruathin tiato, jotta kuningas tuli sitä ”Piispanpenkkiä” manaamhan, kun siin aina otethin kiinni” (SKS KRA Lapua. Etelä-Pohjanmaan suomalainen kotiseutuyhdistys 23. 1937 (1931). < Herm. Jyrkänne < K. Tii-

tu; kursivointi lisätty). Tämän perusteella voisikin sanoa Simpsiön manaustarinasta, että aina paranee – vain paavi puuttuu.

Aspelinin jälkeen Herman Salanne kertoo, että hän kansakoulupoikana kävi ensi kerran vuonna 1884 Simpsiöllä edellä mainitulla *Kullaalla*, jossa vanhan ratsutien vieressä oli muutamien aarien laajuinen⁴ ja melkein metrin korkuinen kiviroykky eli ”uhripaikka”. Hän kuvaa sen kivet särkyneiksi kivenpalloiksi. Tarinan mukaan joku, jolla ei ollut rahaa, oli heittänyt paikalle lantin sijasta kiven ja päässyt siten eteenpäin (paikan yliluonnollisten olentojen kynsistä). Siitä lähtien oli kertomuksen mukaan ”uhrattu” ainoastaan kiviä. Salanne kertoo käyneensä Simpsiöllä viimeisen kerran vuonna 1938, jolloin kiviraunio oli jo hävitetty (Tuomaala 1950: 243–244)⁵; myöhempi arkeologinen inventointikin tietää sen hävinneeksi (Jussila 2009: 34–35). Uudessa Suomettaressa vuonna 1897 julkaistun lyhyen kuvauksen mukaan kiviroykky olisi ollut olemassa ainakin vielä sinä vuonna:

”Vuoren korkeimmalla kohdalla tien vieressä on tavattoman suuri kivikasa. Se on muodostettu nyrkinkokoisista ja suuremmista kivenpaloista. Tätä paikkaa voisi ainakin kansassa liikkuvien kertomusten mukaan pitää jonkinmoisena pakanuudenaikaisena uhripaikkana. Kerrotaan että vanhoina aikoina ei tämän paikan ohi päässyt tietä myöten kulkemaan muutoin kuin tuohon kasaan jotakin uhraamalla; varakkaampien piti antaa raha, köyhempäin vain kivi. Miten asian laita oikeastaan lieneekään, se ainakin on varma, että tästä kivikasasta on löydetty runsaasti vaskirahoja.” (Simsiö 1897.)

Käsitys pakanuudenaikaisesta uhripaikasta on seikka, jota täytyy kommentoida muutamalla melko itsestäänselvällä sanalla. Siihen, oliko tämän kivikasan muodostuminen oikeasti alkanut jo ennen kristinuskon kotimaista aamunkoittoa, ei pysty yksinkertaisesti sanomaan juuta eikä jaata, eikä asiaan voi enää saada minkäänlaista valaistusta röykkiön tuhouduttua. Ilmeisesti tekstin kirjoittanut lehtimies tosiaan mietti yhtenä vaihtoehtona sitä, että lantteja ja kiviä olisi heitelty kyseessä olevalle paikalle pakanuuden pimeinä aikoina,

ja että tämä epäjumalanpalvelus päättyi vasta ”oikean” uskon voittokulun myötä. Tämä kuvitelma unohtaa sen, että ylipäätään ei-kristillisille yliluonnollisille olennoille uhraamisella on ollut paikkansa kansanuskossa lähes meidän päiviimme asti. Kristilliseen jumalaan ja ei-kristillisiin peikkoihin uskomisen ei ollut ristiriidassa keskenään, vaikka jälkimmäinen siihen liittyvine toimineen onkin herkästi herättänyt ajatuksen pakanallisuudesta. Eikä kaikilla – useimmilla – historiallisen ajan uhripaikoilla ole jatkumoa esikristillisestä ajasta. Niinpä kivien ja kolikoiden paaskaamista peikoille harjoittivat Simpsiö-folkloren kuvaamana aikana jumalaapelkäävät härmäläiset kristityt, eivät Pohjanmaan pakanat. Myös toinen asia kaipa lyhyttä kommenttia. Edellä mainittujen kuvausten mukaan heitetty kivet olisivat olleet vähäarvoisia rahojen korvikkeita, ikään kuin ”vain” kiviä, joita sitten yksinomaan kannettiin paikalle, kun kaikkien iloksi huomattiin, että lantit eivät olleet ehdoton edellytys peikkojen pesän ohi pujahtamiselle. Rahan arvo yli kiven kuulostaa toki nykykorvin ilman muuta loogiselta ja ehdottoman oikealta ajatukselta, mutta asia ei ole näin yksinkertainen. Tarkastelen toisaalla asiaa syvemmin ja päädyn siihen lopputulokseen, että Simpsiöllä viskattuja kiviäkin voidaan todella pitää (ainakin monissa tapauksissa) uhreina – arvokkaina – yliluonnolliselle taholle (Muhonen 2015b). Toisin sanoen, kivenmurikatkin olivat siis peikkojen mieltä ilahduttavia lahjoja (Kuva 4).

Lisään tähän vielä pari tarinaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistosta. Ne ovat pitkälti yhteneväisiä niiden kuvausten kanssa, jotka on mainittu jo edellä:

”Lapualla Simsiön vuorella on kivi, joka on varustettu selkänojalla. Piispa Hemming tapasi levähtää sillä kivellä kulkiessaan tarkastusmatkoillaan. Kiven läheisyydessä on suuri kasa jääkauden aikuisia kiviä, joita ei lähistöllä ole. Jokaisen kirkkoonmenijän, joka kulki Simsiönvuoren yli, täytyi heittää siihen kivi. Jollei hän heittänyt, ei hän selviytynyt kirkkomatkalta hengissä.” (SKS KRA Ylivieska. HAKS. Mirjam Malmivaara 6777. 1938. < Fiija Malmivaara, o.s. Ilkka, kansak. opett. synt. p. Lapua 1887.)

Kuva 4. Simpsiövuoren Pirunpelto – peikoille annettujen kivilahjojen ehtymätön kaivos? Kuva: Pyhälahden Valokuvaamomuseo, Lapua, kuvausvuosi tuntematon.

”Simpsiö. Oijennuspolku menää Simpsiön ylitte, eikä ole ennen ollut muuta tiätä. Sen viäres on semmooenen paikka, joka on Pispankenki, sen poluun viäres on semmooenen kivi. Penkistä lapuallen päin oli ennen kiviroukkio, johon vanhan ajan kulkijat ovat nakannehet kulkiessaan jotakin, kiven tai muuta. Jos ei nakannut, niin ei päässyt sivuutte. Pispä oli sitten siunannut paikan, että pääsi kulke-mahan, ettei tarvinnut kiviä heittää. Ja siitä pispasta on tullut Pispankenki.” (SKS KRA Ylistaro. Paulaharju, S. b) 12819. 1930. < Juha Kangasrautio, talonisäntä, 65 v., Untamala.)

Eri tarinoiden yhteydessä voi panna merkille, että on olemassa kuitenkin ainakin yksi kertomus, joka selittää Simpsiön kivi-raunion toisin:

”Lapuan kirkolta on ollu ennen junttu Simsiön ylitte Vaasaan ja vanhat ihmiset kertovat, että tämän junnun varrelle Simsiölle on joskus hau-dattu joku sotaherra, jota ihmiset kunnioitti-

vat niin, että se, jolla oli rahaa, niin paiskasi rahan sen hauran päälle, mutta jolla ei ollu rahaa, hän paiskasi pyöre[ä]n kiven. Siten muodustui valtava kiviroykkiö. Näitä kiviä on ajettu nyt Lapuan siltaan, mutta se kiellettiin, että se on muinaispaikka.” (SKS KRA Lapua. KT 175. Perälä, Martti 43. 1937. < Vihtori Perälä, 60 v.)

Folklore ei ole suinkaan aina yhteneväistä, eikä mahdollisen totuuden siemenen seulominen sen joukosta ole välttämättä yksinkertaista. Tässä viimeksimainitussa tapauksessa tarina ei kuvaa todellista ajatusta aikansa uhritavan taustalla, vaan kyseessä on myöhemmän ajan mielikuvituksellinen selitys paikalle ja käytännölle, joka oli tuolloin jo outo. On myös muistettava, että Simpsiön röykkiöstä on mainittu useasti löytyneen vain rahoja, ei minkään menneen ajan sotaurhon jäännöksiä.

Ennen Simpsiövuoren tarinan jo häämöttävää loppukaneettia on lyhyesti mainit-

tava, että tähän vuoreen liittyy runsaasti muutakin kuin rökkiöhistoriaa tai yksin yliluonnollisten olentojen harjoittamaa väkivaltaa. Yksi tärkeä kertomusten kohde on ollut vuoren *mestoosplassi* eli mestauspaikka, joka sijaitsi kirkonkylän puoleisella rinteellä. Mestauspaikalla muistellaan olleen koroke, jossa oli pölkkö mestattavan kaulaa varten. Joskus lyötiin piilukirveellä kaulan lisäksi ajan tuomiokäytännön mukaisesti oikea käsi poikki. Mestauspaikalla sanotaan olleen ”niinkuin rattaita pystyssä”, ja näille rattaille pantiin erikseen mestatun pää, käsi ja muu ruumis. Suurvargaat joutuivat naurun jatkeeksi, jota varten Simpsiöllä oli tietysti hirsipuu (Tuomaala 1950: 248–250; ks. myös Lehtinen 1963: 185). Nämä muistellut mestaus”rattaat” olivat teilirattaita – kärrynpyöriä tai niiden näköisiä puukehiä – joista on mm. vuonna 1799 Pohjanmaalla matkanneen englantilaisen Edward Daniel Clarken kuvaus ja piirros (Clarke 2000: 76–78)⁶. Simpsiön mestauspaikasta on tallennettu lukuisia kertomuksia, joista alla yksi:

”Isoitini isä, joka oli Klemettilän talosta Ala-Nurmosta oli mukana, kun piti olla 3 rinkiä mestausplaaniin ympäri. Kullakin oli kapulat, joista pirettiin kiinni kummastakin päästä. Oli sellainen kola, johon mestattava vietiin suullensa maata silmät sidottuna. Pää ensin lyötiin poikki. Aina ei kättä lyötykään. Törkeästä rikoksesta vasta käsi lyötiin pois 3 täylihin. Mestatun ruumista ei haurattu. Lavoja oli puissa Simpsiöllä [= ilmeisesti teilirattaat katkaistujen ja karsittujen puunrunkojen päissä]. Yhteen lavaan pantiin pää, toiseen käsi ja kolmanteen muu ruumis. Moninkertaiset varkaat hirtettiin Simpsiöllä. Varas naruihin jätettiin kiikkumaan. Mestatun omaiset salaa hakivat ja hautasivat ruumiin. Simpsiön mestauspaikka taisi olla Klemettilän talon kohralla.” (SKS KRA. Lapua. Väinö Tuomaala 1673. 1947. < Kaarle Kustaa Laurila, s. 1865.)

Lopuksi

Vielä muutama luonnehtiva sana Kalajoen ja Simpsiön rökkiöistä. Ristimätöntä vuoreenäjää vastaan suojauduttiin siis Kalajoella

ristillä, joten se ja sen alainen kivikasa oli toisaalta merkki pelottavasta paikasta ja toisaalta symbolinen ja konkreettinenkin este ihmisyhteisön ulkopuoliselle uhal- le. Voimmekin nähdä rajarökkiön, joka seisoi tämän – ihmisen – ja tuon – yliluonnollisten olentojen – maailmojen välillä. Sen rajan yli ei ollut peikon käyminen.

Simpsiön rökkiöön liittyy puolestaan melko runsaita tietoja – jo yksin tarkemman sijaintinsa suhteen, jota on mahdotonta paikallistaa Salmeniuksen kirjoituksen pohjalta Kalajoen kivikasan tapauksessa –, joiden perusteella sen luonnetta on mahdollista karakterisoida paremmin. Simpsiövuori on korkeutensa puolesta hyvin poikkeava Etelä-Pohjanmaan lakeuden keskellä, ja topografialtaan anomaalisia paikkoja verhoaa usein erityisen rikas kansantarina- ja uskomusperinne. Aspelin kirjoittaa osuvasti:

”[Simpsiö] on (...) korkeimpana kohtana Eteläpohjanmaan yksitoikkisella tasangolla siksi harvinainen ilmaus, ettei sen maineelle kansan mielessä mikään toinen kohta koko maakunnassa vedä vertoja.” (Aspelin 1904: 44.)

Eikä tämä ole ainoa erikoinen piirre Simpsiössä. Vuonna 1854 siellä raivosi hirvittävä metsäpalo, jolloin vuori paloi aivan puhtaaksi metsästä. Palon jälkeen Simpsiöltä oli mahtava näkyvyys ja sanotaan, että melkein yhdestä paikasta katsoen näki yhdeksän kirkkoa: Lapuan, Nurmon, Seinäjoen, Ilmajoen, Ylistaron, Isonkyrön, Ylihärmän, Alahärmän ja Kauhavan pyhäköt⁷. Ehkä aiemmatkin laakean Lapuan asujat olivat huomanneet saman seikan ja todenneet, että vuori on tälläkin tavalla poikkeuksellinen, keskipiste ja raja eri kirkkojen välillä. Tähän olisi ollut mahdollisuus esimerkiksi vuoden 1707 metsäpalon jälkeen (Koskimies 1908: 3–4; Tuomaala 1950: 242).

Tästä rajasta pääsemme mestauspaikkaan, joka on tärkeä lisäseikka pohdittaessa Simpsiön asemaa kansanuskossa. Tähän liittyy kysymys siitä, miten tätä vuotta voisi parhaiten luonnehtia lisää? Ensiksi täytyy ottaa huomioon sen massiivisuus, seinämäinen olemus aivan Lapuan kirkonkylän laidalla, josta se nou-

see pohjanmaalaisittain lähes pilviin asti. Vuoren myötä asutus vaihtui osin kiviseen, osin vetelään korpialueeseen, jossa ei savupirttejä salvottu, kuokka kytömaahan uponnut, eikä kaskisavu tavoitellut taivaanlakea. Kulttuuri ei ollut siihen koskenut oikeastaan muuten kuin kapean ja koukeroisen kirkkajunnun muodossa, eikä tarjonnut turvaa tässä maanääressä matkaavalle (kuvat 1–2). Jari Eilolan mukaan Simpsiövuori olikin rajakohta, paikka oman konkreettisen elinpiirin reunalla. Eilola kirjoittaa myös viitaten vuoren asemaan mestauspaikkana: ”Kuoleminen ilman ruumiin siunausta merkitsi sielun jäämistä harhailemaan tämänpuoleiseen, mikä ohensi rajaa tämän- ja tuonpuoleisen välillä” (Eilola 2004: 149–150). Vuori oli jo yksin *mes-toosplassin*a puolesta tämän- ja tuonpuoleisen rajalla, ja sinne, yhteisön konkreettiseen marginaaliin eli tässä tapauksessa heille soveliaaseen paikkaan, vietiin yhteisön sosiaalisen rajan yli tekojensa tähden työnnetyt hylkiöt: kuolemaantuomitut. Siellä heistä tuli yliluonnollisia olentoja, jotka oli sidottu fyysisesti yhteisön reunalle ja jotka eivät siten voineet enää vahingoittaa sen ydintä.

Vanhat vuorenäijät, peikot, olivat tullipisteellään samoin kahden eri tilallisen kategorian välissä. Simpsiö oli rajana myös vainajien valtakuntaa vastaavaa vaarallista ihmisten asumatonta ja omistamatonta tuonpuoleista vastaan, jossa majaan pitävät pelottavat yliluonnolliset olennot, peikot, hallinnoivat ja jonne ne veivät lakeuden asukkaita pääasiassa vastoin näiden tahtoa. Juuri tämä oli artikkelin alussa mainittu *mettänkätkö*. Koska vuoren yli kiemurtelevaa kirkkotietä oli kaikista vaaroista huolimatta käytettävä, joutui poloinen matkalainen väistämättä astumaan maailmojen rajalle ja siten asettumaan alttiiksi supranormaaleille uhille. Tämä pelottava tilanne johti siihen, että kiviä ja kolikoita alkoi kertyä rajan ohittavan tien topografiselle huipulle, jossa vaara oli suurin. Syy oli selvä: yliluonnollisten uhkien torjuminen. Samasta syystä kiviä ja risuja on heitetty Suomessa myös paikoille, joissa joku onneton oli kohdannut tapaturmaisen tai väkivaltaisen loppunsa ja kummiteli ohikulkijoille. Näin ollen voi hyvin sanoa, että Simpsiövuoren kiviraunio oli tuhoutu-

miseensa asti monessa mielessä rajaröykkiö, jolla oli aikansa ajatustavan mukaan aivan yhtä todellinen ja samanarvoinen peruste kuin juridisilla ”maallisilla” rajamerkeillä. Ja tämä on se piirre, joka yhdistää Kalajoen kivikasaa ja Simpsiövuoren röykkiötä kaikkein eniten.

Aivan viimeiseksi voi kysyä, olivatko Simpsiön ja Kalajoen kivirauniot historiallisen ajan kuriositeetteja, jotka eivät tarjoa merkityksellistä tietoa Suomen tuhansien röykkiöiden päätyyppien tulkitsemisen kannalta. Näin voisi ajatella siksi, että Kalajoen kivikasaa ei voi tietojen epämääräisyyden perusteella paikantaa, Simpsiön röykkiö taas on aikanaan tuhottu. Ne eivät siis ole nykypäivän asianmukaisten maastohavaintojen ulottuvissa. Vastaus on silti lyhyesti se, että Simpsiön ja Kalajoen tapaukset ovat edellä mainitulta kannalta ainoastaan näennäisesti epäkiinnostavia erikoisuuksia. Niihin liittyviä tietoja on tarpeeksi, jotta tarkempi katse voi löytää niistä saman hyvin oleellisen pohjimmaisen piirteen. Simpsiön röykkiö – kuten Kalajoenkin – on esimerkki kohteesta, joita rakentui erilaisille rajoille, olivatpa nämä rajat sitten esimerkiksi ihmisten tai ihmisten ja supranormaalien olentojen välisiä, eri kategorioihin kuuluvien alueiden vedenjakajia. Aikana, jolloin yliluonnollinen oli samanarvoinen, yhtä arkinen ja joka puolella vaikuttava osa ihmisen elämää kuin luonnollinen, oli yhtä luontevaa, perusteltua ja – tätä ei voi painottaa liikaa – järkeenkäypää merkitä rajoja kumpaankin liittyen. Kyse on perustavanlaatuisesta ihmiselle ominaisesta merkitsemisestä, joka ei ole aikaan sidottua. Simpsiövuoren ja Kalajoen röykkiöt tarjoavat omalta osaltaan lisätukea sille tärkeälle yleisluontoiselle etnografiselle analogialle, jonka mukaan monet kivirauniot – myös useat niistä, jotka eivät siltä ensi alkuun näytä – ovat perusluonteeltaan rajoja. Simpsiön ja Kalajoen kivikasat ovat siten kaikkea muuta kuin muinaistutkimukselle merkityksettömiä merkellisyyksiä.

Kiitokset museolehtori Kirsi-Maria Tuomistolle artikkelin kuvitusta koskevasta avusta.

Bibliografia

Arkistolähteet

- Lapua 2311 07 Ia.* -/- -. <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=917944>> (Luettu 26.3.2013)
- Lapua Yleisk. Ia* 33:-/- -. <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=21990272>> (Luettu 6.10.2015)
- SKS KRA = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto.
- W[argelin], A. [1754]. Beskrifning öfver Lappå sochn i Österbotn. Vaasan maakunta-arkisto: Lapuan seurakunnan arkisto, Muut asiakirjat (1681–1836) IIH:2.

Internet-lähteet

- SKVR = Suomen Kansan Vanhat Runot -tietokanta. <<http://skvr.fi>> (Luettu 20.10.2015)

Kirjallisuus ja Internet-julkaisut

- Aspelin, J. R. 1871. Kokoilemia Muinaistutkinnon alalta. *Suomi* 1871: 1–234.
- Aspelin, J. R. 1904. Simsiön polun muistoja. Kyrön kirkon muistojuhlan johdosta. *Suomen Museo* XI: 44–46.
- Clarke, E. D. 1997 [1819]. *Matka Lapin perukoille 1799. Edward Daniel Clarken matka Hampurin, Kööpenhaminan ja Tukholman kautta Tornioon ja Enontekiölle kesällä 1799* (toim. J. Ojala). IdeaNova, [Lahti].
- Clarke, E. D. 2000 [1819]. *Napapiirin takaa alas Pohjanmaalle 1799. Edward Daniel Clarken matkat Lapissa ja Pohjanmaalla syyskesällä 1799* (toim. J. Ojala). IdeaNova, [Lahti].
- Eilola, J. 2004. Rajojen noituus ja taikuus. S. Katajala-Peltomaa & R. M. Toivo (toim.) *Paholainen, noituus ja magia – kristinuskon kääntöpuoli. Pahuuden kuvasto vanhassa maailmassa*: 136–186. Tietolipas 203. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hiekkanen, M. 2014. *Suomen keskiajan kirkot*. 3. uudistettu painos. Kirjokansi 87. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Holmberg (Harva), U. 1923. Metsän peitossa. *Kalevalaseuran vuosikirja* 3: 16–60.
- Huhtala, J. 1912. Piispan kivi Lapualla. *Kotiseutu* 9/1912: 148.
- Jussila, T. 2009. *Lapua keskustaajaman ympäristön osayleiskaava-alueiden muinaisjäännösinventointi*. <http://www.paikkatieto.airix.fi/tietopankki/lapua/julkinen/tekstit/Muinaisjaannosinventointi_osa1.pdf> (Luettu 16.8.2011)
- Kaarlenkaski, T. 2014. Lehmä luonnon ja kulttuurin rajalla. Karjanhoidon eläin- ja ympäristösuhteet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. S. Knuuttila & U. Piela (toim.) *Ympäristömytologia*: 282–300. Kalevalaseuran vuosikirja 93. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kejonen, A. 2008. *Kansantarinat*. Suomen 100. Karttakeskus, Helsinki.
- Klockars, B. 1960. *Biskop Hemming av Åbo*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 379. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Koskimies, J. 1908. *Lapuan pitäjään historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 47; Pitäjäänkertomuksia VIII. Oulun uusi kirjapaino, Oulu.
- Lehtinen, E. 1963. Asutuskaudelta Suomen sotaan. *Lapuan historia 1: esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan*: 1–733. [Lapuan historiatoimikunta], Vaasa.
- Luukko, A. 1945. *Etelä-Pohjanmaan historia III. Nuijasodasta isoonvihaan*. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta, Vaasa.
- Mathesius, P. N. 1843 [1734]. Geografisk Beskrifning om Österbotten. *Suomi* 1843: 253–290.
- Muhonen, T. 2015a. From Northern Waves to Far-Away Trails: Accumulating Cairns in Viena Karelian Folk Belief and Beyond. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Muhonen, T. 2015b. The Place of Stone: Movement, Spatial Differences and Accumulating Stone Depositions in Finland and Karelia. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Palola, A.-P. 2012. Hemmingus (noin 1290–1366). *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/217/>> (Luettu 1.10.2015)
- Paulaharju, S. 1932. *Härmän aukeilta*. WSOY, Porvoo.

- Rantasalo, A. V. 1955. *Arkea ja juhlaa vuodenaikojen vaihdellessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salmenius, C. 1754. *Historisk och oeconomisk beskrifning öfwer Calajoki sockn uti Österbotn*. Jacob Merckell, Åbo.
- Sarmela, M. 1994. *Suomen kansankulttuurin kartasto 2: Suomen perinneatlas*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 587. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Simsjö 1897. *Uusi Suometar* 139A/1897: 3.
- SKMT IV₂ 1933. *Suomen Kansan Muinaisia Tai-koja IV₂: karjataikoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 76. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SKMT IV₃ 1934. *Suomen Kansan Muinaisia Tai-koja IV₃: karjataikoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 76. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Stark, L. 2006. *The Magical Self. Body, Society and the Supernatural in Early Modern Rural Finland*. FF communications 290. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.
- Stark-Arola, L. 2002. Pyhä raja ja pyhä keskus. Rituaalimallit ortodoksisen Karjalan kansanuskonnossa. P. Laaksonen & S.-L. Mettomäki (toim.) *Pyhän perintö. Kirjoituksia suomalaisesta pyhästä Kalevalassa, kansanperinteessä, luonnossa ja taiteessa*: 181–219. Kalevalaseuran vuosikirja 79–80. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tarkka, L. 1994. Metsolan merkki – metsän olento ja kuva vienalaisrunostossa. P. Laaksonen & S.-L. Mettomäki (toim.) *Metsä ja metsänviljaa*: 56–102. Kalevalaseuran vuosikirja 73. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tarkka, L. 2005. *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1033. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuomaala, V. 1950. Tarujen Simpsjö. A. Ojajärvi (toim.) *Vanhaa ja uutta Lapuaa*: 240–251. Kyrönmaa VII. Etelä-Pohjalainen osakunta, Helsinki.
- Tuulasvaara, J. 1960. *Suur-Kalajoen historia II. Isostavihasta pitäjän jakoon*. Keski-Pohjanmaan historiasarja 2. Suur-Kalajoen historiatoimikunta, Kokkola.
- Wargelin, A. 1792. Om Lappo Socken i Österbotten. *Åbo Tidningar* 47/1792: 1–3.

Loppuviitteet

- 1 Isokyrö sai ensimmäisen seurakuntakirkkonsa aikaisintaan 1200-luvun jälkipuoliskolla, kivikirkko rakennettiin 1510–1520-luvulla (Hiekkänen 2014: 499). Erkki Lehtisen mukaan lapualaiset eivät enää 1570-luvulla ja tuskin parina edeltävänä vuosikymmenenkään käyneet Isossakyrössä asti sanaa kuulemassa, sillä Lapualle oli jo pystytetty oma kirkko; Lapuan kirkonkylä mainitaan vuonna 1574 (Lehtinen 1963: 35).
- 2 Osa tästä kuvauksesta julkaistiin vasta vuonna 1792 (Wargelin 1792: 2).
- 3 Aikaisemman ajan käsitykset yliluonnollisista olennoista käyvät hyvin ilmi seuraavista muutamista lapualaisista esimerkeistä. Vuonna 1649 eräs mies esitti syytöksen siitä, että hänen vaimoonsa oli noiduttu häyjen henki riivaamaan tätä. Vuonna 1663 taas annettiin kirkonrahoista 2 taalaria vaivaiselle naiselle, ”joka on saastaisen hengen riivaama” (Koskimies 1908: 161–162).
- 4 Muutama aari tarkoittaisi kahtasataa neliometriä eli nähtävästi paljon suurempaa pinta-alaa Aspelinin mainintaan verrattuna. Tämän ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa sitä, että raunio olisi kasvanut huomattavasti Aspelinin rökkiön mittailun jälkeen. Toki on voinut olla niinkin, että kiviä on lisätty rökkiöön vielä 1800-luvun loppupuolella, vaikka kertomukset puhuvatkin kategorisesti menneisyyden tavasta (menneisyydestä puhumisella olisi ”ulkoistettu” epäsovivaksi ja ehkä noloksikin koettu tapa esi-isien eli muiden kuin nykyisten pitäjäläisten kontolle). Juho Koskimies sanoo kyllä tavan heittää kivi säilyneen ”miltei meidän päiviimme saakka” (Koskimies 1908: 4), mutta tuskin raunio olisi merkittävästi kasvanut vain joidenkin kymmenien vuosien aikana. Kyseessä lieenee pikemmin silmämääräinen arviointivirhe; Aspelinilla oli varmasti muinaistutkimukseen ja sen piirissä tehtäviin mittauksiin harjaantuneena oikeampi käsitys raunioista.
- 5 Oliko kyseinen uhrikiviraunio paikallaan jossain muodossa vielä vuonna 1908 on

epäselvää. Juho Koskimies kirjoittaa, että ”kivikummun uhripaikalta ovat toki aika- ja sitten aarteitten etsijät hajottaneet pirin pärin” (Koskimies 1908: 4). Tämä voi tarkoittaa sitä, että paikalla oli vielä tuolloin olemassa hajalle levitetty kivikko muistona röykkiöstä.

- 6 Sama mestaus- ja ruumiinosien esittelytapa koski toki ”Itämaan” ohella myös Ruotsia (ks. esim. Clarke 1997: 163, 197). Ruotsinvallan loppuaikanakin joutui pahimmat rikokset sovittamaan kuoleamalla; tämä rangaistusmuoto oli laissa säädetty kaikkiaan 68:ssa eri tapauksessa. Mestaukset olivat julkisia ja hurmeenhuuruisia näytöksiä, joiden yhtenä tehtävänä oli pelon herättäminen kaidalla polulla pysymisen varmistamiseksi (ks. esim. Tuulasvaara 1960: 217–219).
- 7 Kolme on yksi tärkeimmistä kansanuskon maagisista luvuista. Kolme kertaa kolme on tietysti yhdeksän, joten kyseessä on erityisen voimallinen luku. Mainittakoon myös se, että yhdeksän kirkkoa on useissa loitsuissamme keskeinen käsite (ks. esim. SKVR VI₂ 6095; VII₅ 3518; X₂ 3112; XIII₃ 9957; XIV 2102; XIV 2103).

FM Timo Muhonen valmistelee Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa väitöskirjaansa erilaisista kiviröykkiöperinteistä.
tiilmu@utu.fi